

Ева Лявонава,
БДУ, Мінск

СЕМАНТЫКА АЛЮЗИЙ У КНІЗЕ ЛЕАНІДА ГАЛУБОВІЧА «З ГЭТАГА СВЕТУ»

Кніга Л. Галубовіча «З гэтага свету: Вершы пасля вершаў» (2012), якая сталася адной са значных з'яў у сучаснай беларускай паэзіі, інтэгрвала ў сваёй эстэтычнай прасторы самыя розныя імёны і біяграфічныя локусы, рэмінісцэнцыі і цытаты з тэкстаў нацыянальных (перадусім паўстае ў памяці назва зборніка вершаў В. Зуёнка «Лісты з гэтага свету», 1995) і замежных творцаў, нават з розных мастацтваў (не толькі літаратуры, але і жывапісу, музыкі).

Дамінантным складнікам асацыятыўнага патэнцыялу кнігі, яе сэрцавінай з'яўляюцца біблейскія алюзіі. У святле Бібліі бачыцца ўжо архітэктоніка кнігі, што месціць у сабе, апроч верша-пралога, сем частак («Нада мною», «Пра мяне», «Са мною», «У маіх», «Маё», «Мае», «Мая»). Падзел на сем частак, зразумела, невыпадковы: лік «сем» – сакральны, ён нясе ў сабе значэнне паўнаты быцця, дасканаласці, завершанасці. У першую ж чаргу гэта алюзія на старазапаветнае паданне: сем дзён, паводле Бібліі, спатрэбілася Усявышняму, каб стварыць свет, надаць яму часава-прасторовыя каардынаты, уладкаваць згодна са сваімі ўяўленнямі аб гармоніі. Адсюль вынікае і сімвалічна-алегарычны змест ліку «сем»: кожны чалавек, спасцігаючы старыя, як Богам створаны свет, ісціны, узводзіць свой свет – для сябе і ў сабе, са сваімі набыткамі, дасягненнямі, радасцю існавання, але і стратамі, паразамі, расчараваннямі. Пры гэтым структура кнігі як бы падпарадкоўваецца двум розным імпульсам адначасова: яна і ўстойлівая, і ў той жа час рухомая, дынамічная, бо ўсе часткі-цыклы адкрыты для працягу, кожная наступная нібы вырастае з папярэдняй, так ці іначай карэлюючы з біблейскім матэрыялам.

Інтэграванне біблейскіх алюзіяў у мастацкую сістэму кнігі адбываецца рознымі шляхамі і ў розных формах: праз вершы-малітвы, звернутыя непасрэдна да Госпада, праз назвы асобных твораў, імёны біблейскіх персанажаў, калізійнасць шэрагу вершаў, заснаваную на біблейскай сюжэтыцы, праз эпіграфы, скрытыя цытаты, парафразы, асобныя дэталі, праз пэўныя тэмы, нарэшце, што ўзыходзяць да Бібліі. Пры гэтым біблейскія алюзіі ў кнізе Л. Галубовіча маюць сваімі вытокамі як Стары, так і Новы Запаветы, нібы пацвярджаючы ў чарговы раз іх непарыўную сувязь, іх глыбінную пераемнасць, якую падкрэсліваў у сваёй Нагорнай казані сам Хрыстос: «Не думайце, што

Я прыйшоў парушыць закон, альбо прарокаў: не парушыць прыйшоў Я, а здзейсніць» (Мац 5: 17) [1]. Больш за тое, у адным з вершаў Л. Галубовіч свядома акцэнтуюе непадзельнасць Святога Пісання, дапаўняючы яе семантыку – згодна з назвай, зместам і духам сваёй кнігі – новым сімвалічным сэнсам:

А той і гэты свет
не адгародзіш строга,
як Новы Завет –
старонкай – ад Старога [3, с. 20].

Самыя розныя тэксты Старога Завету адгукнуліся ў новых вершах Л. Галубовіча: Кніга Быцця з яе аповедамі аб стварэнні свету, грэхападзенні чалавека, аб першым у гісторыі чалавецтва братазбойстве, а таксама прысвечаная пытанням тэадыцэі Кніга Ёва, Кніга Выхаду, Псалтыр, Кніга выслоўяў Саламонавых, Найвышэйшая песня Саламонава, Кнігі прарокаў. Найважнейшую сэнсаспараджальную функцыю выконваюць у кнізе «З гэтага свету» настроі і матывы Эклезіяста – з яго ўсведамленнем хуткаплыннасці часу і абсурднасці свету, скепсісам у дачыненні да чалавечых магчымасцяў і высілкаў, скрушным веданнем непазбежнага канца зямнога існавання.

«Наймарнейшая марнасць, сказаў Эклезіяст, пустая марнасць, – усё марнасць!» (Экл 1: 2) – гэткай канстатацыяй пачынаецца адпаведны біблейскі тэкст. Распачныя думкі старажытнага мудраца пазнаюцца і ў вершах Л. Галубовіча – у радках аб спрадвечнай, адпачаткавай віне перад Усявышнім, аб непазбыўнай адзіноце і бездапаможнасці чалавека «ў бездані Сусвету», аб крохкасці і кволасці жыцця і немінучасці завяршэння «зямнога вітка». Ад усведамлення смяротнасці чалавека блякнуць усе яго незлічоныя магчымасці:

...Вось выгул наш кароткі па жыцці,
тэр'ер,
тым больш, на поведзе кароткім, –
і гэты шлях мы змушаны прайсці
да вызначанай лёсам павароткі... [3, с. 50].

Да Эклезіяста ўзыходзіць і матыў абмежаванасці чалавека ў яго імкненні да пазнання, якое абяртаецца прымнажэннем тугі і смутку, разуменнем уласнай слабасці і маласці, каб супрацьстаяць свайму выраку. «"Во многом знании – немалая печаль", – / Так говорил творец Экклезиаста. / Я вовсе не мудрец, но почему так часто / Мне жаль весь мир и человека жаль?» [4, с. 263] – так увасобіў свае распачныя перажыванні М. Забалоцкі. Гучыць гэты матыў і ў кнізе Л. Галубовіча, спалучаючыся, як гэта найчасцей бывае ў яго вершах, з іншымі матывамі і тэмамі:

...Хацеў не ісціну знайсці,

а завязь сутнасці жывога,
з якой магчыма ў свет прыйсці
і дасягнуць вянца зямнога.

Ды зразумеў, што чалавек
вышэй сябе паўстаць не можа,
бы глянуць з-пад чужых павек
на ўсё, што нішчыў тут і множыў...

І гэты самы чалавек,
што сам спазнаць сябе не можа,
спазнаць жадае цэлы свет,
які яму стварыў Ты, Божа?! [3, с. 6–7].

Апошні раздзел Эклезіяста месціць у сабе, як вядома, словы пра накіраваны чалавеку зыход – неадменны і неаспрэчны: «І вернецца тло ў зямлю, чым і было яно; і вернецца дух да Бога, Які даў яго» (Экл 12: 7). Словы гэтыя вяртаюць нас да Кнігі Быцця – таго яе месца, калі Усявышні пасля грэхападзення Адама абвясчае яму сваю волю: «У поце твару твайго будзеш есці хлеб, пакуль не вернешся ў зямлю, з якое ты ўзяты; бо пыл ты і ў пыл вернешся» (Быц 3: 19). Алюзія на прысуд Госпада чалавеку знаходзіць увасабленне і ў кнізе «З гэтага свету»:

Сок падкорны – драўляная кроў.
Пілаванне – драўляны прах.
Колькі ж спалена намі дроў,
каб зямны агонь не ачах?!
Але дрэва мкне ў вышыню,
людзі ўвыш глядзяць з-пад павек...
Прагне ўсё жывое агню –
і прырода, і чалавек.
Што ж, пад сонцам усе згарым.
Попел наш забярэ зямля
і душу ў нябёсы, як дым,
лёгка выдыхне апасля... [3, с. 30].

Наследаваннем Эклезіясту з'яўляецца і яшчэ адзін верш з кнігі:
Усё канчаецца зямлёю,
хоць пачынаецца з нябёс,
дзе не табою і не мною
людскі рахуецца наш лёс... [3, с. 94].

Аднак важна ўлічваць, што палітра настрояў у кнізе «З гэтага свету» не вычэрпваецца самотай і распаччу – зноў жа, у згодзе з Эклезіястам, бо і біблейскі тэкст заклікае «сыноў чалавечых», пры ўсім трагізме іх долі «пад сонцам», жыць «у радасці сэрца», карыстацца зямнымі дабротамі, кахаць, рабіць «па сіле», памятаючы толькі, «што за ўсё гэта Бог пакліча на суд» (Экл 11: 9). Адзін і той жа лёс гвалтуе, «змолвае» жыццё, «бы ў жорнах», і яго ж, «здзіраючы струпы», узнаўляе – праз пакуты, усё новыя пошукі раўнавагі, праз

самападніманне. Гэтаксама і лірычны герой Л. Галубовіча намагаецца адшукаць духоўнае апірышча, прагне бясконцасці, марыць пра Горні Свет і працяг у Вечнасці, спадзяецца быць пачутым Госпадам:

... Бывае, й вера пакідае
і ў Божы свет, і ў свет людскі, –
ды ў падсвядомасці ўзнікае
святшчэнны жэст Яго рукі...
Бо хто ж яшчэ з нябёс вячыстых
забраць гатовы ў нас без слоў
той дух, што даў калісьці чыстым,
каб нас *зямлёй* пакінуць зноў?..
І чым я больш прад Богам млею
і ледзь живу, бы ява ў сне,
тым больш і больш я разумею,
што – разумее Бог мяне... [3, с. 21].

Шэраг вершаў, пераважна змешчаных у цыкле «Са мною», суадносіцца з Найвышэйшай песняй Саламонавай – вядома, праз тэму кахання, галоўную ў гэтым славутым біблейскім тэксце. У Бібліі чалавек увасоблены ва ўсёй сваёй складанасці і душэўна-духоўнай паўнаце, ва ўсіх сваіх пачуццях, з якіх каханне – адно з самых глыбокіх і моцных перажыванняў, Богам дадзенае і з любоўю да Бога супакладзенае. Гэтая супакладзенасць дае аб сабе знаць і ў кнізе Л. Галубовіча; паказальна, што аднаму са сваіх вершаў паэт і назву дае адпаведную – «Каханне і любоў». Гэты верш з празрыстым прысвячэннем «В.» – своеасаблівы гімн адданасці і вернасці, узаемапрыналежнасці – да скону і нават пасля яго:

...Народжаная ты, найперш, – кахаць,
а я – любіць...
Наўслед маланцы й грому,
мы здольныя былі перадаваць
каханне і любоў адзін другому,
якія ўраз спляталіся ў адно,
звіваючы адзінства пупавіну,
і ткалі лёсу нашага радно,
што ляжа палатном на дамавіну [3, с. 43].

Адзін з самых шчымліва-кранальных твораў у кнізе «З гэтага свету» – верш, якім увянчаны цыкл «Са мною»:

...А ты трывала і трымала
і дому крэн і лёсу схіл,
па-над усім мяне ўздымала,
пакуль тваіх хапала сіл...
Відаць, адно – калі намерсе
пачую кліч анёльскіх труб,
сама ў адчаі ты кранешся
маіх амаль халодных губ...

І з той пары мы будзем зліты
да неразлучнасці, да тла...
І нашы каменныя пліты
зазелянеюць ад цяпла... [3, с. 44].

Відавочна, мы не знойдзем у гэтым вершы ні фармальнага падабенства з Найвышэйшай песняй Саламонавай, ні незвычайна смелай яе метафорыкі, ні маладой пачуццёвай палкасці, ні падкрэсленага эратызму. Але ёсць нешта іншае, што родніць верш з біблейскім тэкстам, – пранікнёнасць, глыбіннае перапляценне лірычнага і драматычнага пачаткаў, а таксама наяўнасць аднаго з топасаў Песні, няхай і трансфармаванага па волі беларускага паэта: гарачы пацалунак, які мроіцца закаханай у самым пачатку Найвышэйшай песні Саламонавай («Няхай вусны яго мяне пацалуюць! Бо лепшыя за віно твае ласкі»; 1: 2), абяртаецца пацалункам «амаль халодных губ» дзеля вечнай «неразлучнасці» ў пасмяротным іншабысці.

Нарэшце, у гэтым вершы Л. Галубовіча (як і ў многіх іншых вершах з кнігі) наўпрост увасоблена антыномія «каханне – смерць», адна з ключавых у Найвышэйшай песні Саламонавай. Ці не самы вядомы выраз з яе: «Пячаткай мяне пакладзі на сэрца сваё, пакладзі на рукі, як пярсцёнак: бо каханне, як смерць – моцнае... Вялікія воды не могуць любоў патушыць, і рэкі яе не затопяць» (8: 6–7) – творча інтэрпрэтаваны Л. Галубовічам. Перадусім думка аб непераможнасці, несмяротнасці кахання, з якім па моцы і таемнасці можа параўнацца хіба што смерць, але якой нават яна не ў стане абарваць, і гучыць у апошняй страфе верша беларускага паэта: «І нашы каменныя пліты / зазелянеюць ад цяпла» [3, с. 44].

Не менш разнастайныя і шматсэнсавыя перазовы ў кнізе Л. Галубовіча з Новым Запаветам, найперш з Евангеллямі з іх асаблівай місіяй – Хрыстовым вучэннем і весткай аб Выратаванні, але таксама з Дзеямі Святых Апосталаў, Адкрыццём Яна Багаслова і іншымі новазапаветнымі тэкстамі. Да прыкладу, новымі канатацыямі ўскладняецца тэма кахання ў адным з самых моцных вершаў кнігі – «Прадчуваю: з нябесных выскаў...», скрозь пранізаным алюзіямі на Новы Запавет; тут гэтая тэма пераводзіцца ў метафізічны план:

Прадчуваю: з сусветных выскаў,
працінаючы неба сінь,
Сам Гасподзь мне насустрач выйшаў,
каб паўстаць Адзін на адзін.
Я з сустрэчы той не вярнуся
ані мёртвым, ані жывым,
а ўсёй сутнасцю застануся
ў вышняй Вечнасці разам з Ім.
Не шукай майго духу месца,

бо не знойдзеш яго нідзе,
толькі ў спратах таемных сэрца,
пад тугім пагоркам грудзей...
Вось адтуль ты мяне і клікай,
і не зводзь бяссонных вачэй
над святой евангельскай Кнігай
сорок дзён і сорок начэй...
Як адчуеш усёй істотай,
што пачну я ў табе расці –
значыць, з пятніцы на суботу
я ўваскрэсну ў тваім жыцці... [3, с. 39].

Адна з галоўных тэм, што лучыць кнігу Л. Галубовіча з Бібліяй, – гэта тэма слова, Слова. «На пачатку было Слова, і Слова было ў Бога, і Слова было Богам. Яно было на пачатку ў Бога: усё праз Яго пачалося...» (Ян 1: 1–3). Менавіта ў святле гэтых славутых біблейскіх радкоў праچытваюцца многія вершы з кнігі Л. Галубовіча.

Лірычны герой разважае пра слова, якое рэальней за рэальнасць, бо яе зберагае; слова накіроўвае чалавека ў яго жыццёвым пошуку, пошуку Духу, які толькі і ёсць адзіным гарантам несмяротнасці, працягу ў Вечнасці, існавання «па той бок» смерці (зноў узгадаем біблейскае: «...і вернецца дух да Бога, Які даў яго»; Экл 12: 7). Слова, прызванае ўзвышаць, маральна ўдасканалваць чалавека, падтрымліваць яго і рыхтаваць да іншабыцця, ёсць своеасаблівым пасрэднікам паміж зямлёю і нябёсамі. Такім яно замыслена было ад часу стварэння чалавека – як духоўнае дзеянне, праз якое жывое аддзяляецца ад нежывога; такім яно прызначана быць і сёння, бо на кожным кроку чалавек мусіць адрозніваць-адасабляць дабро ад зла, святло ад цемры. Слова ж, якое перастае быць духаносьбітам, якое страчвае сваю жыццядайнаю сілу, сваю функцыю чалавекатворчасці, – такое слова асуджана на бездапаможнасць і смерць:

...Вядома, можна змысліць адмыслова
будову свету і ягоны лад,
але каменным стане тое слова,
што спараджае злобу і разлад... [3, с. 12].

Тэма несмяротнасці Боскага слова і прызначэння слова паэтычнага знаходзіць увасабленне і ў вершах, якія месцяць у сабе алузіі на творчасць шматлікіх пісьменнікаў – айчынных і замежных, тых, хто падае галасы «з гэтага свету», і тых, хто ўжо пакінуў яго, часта зарана і трагічна. Антычнасць, У. Шэкспір і А. Хаям, Ф. Цютчаў і С. Цвейг, М. Багдановіч і Я. Купала, А. Разанаў і многія іншыя ўступаюць у палілог з аўтарам кнігі і, адначасна, адзін з адным, не кажучы пра асацыяцыі і паралелі, выкліканыя пэўнымі вобразамі і

матывамі з вершаў Л. Галубовіча (у прыватнасці, з «П'яным караблём» А. Рэмбо, з «Кнігай гадзін» Р.М. Рыльке).

Абвостранае стаўленне паэта і яго лірычнага героя да мастацкага слова як да прыстанку духу асабліва выразна дае аб сабе знаць у перадапошняй частцы кнігі – «Мае». Кожны з вершаў, што склалі гэтую частку, прысвечаны творчым асобам (пераважна пісьменнікам), якія пакінулі заўважны след і ў душы аўтара, і ў беларускай літаратуры. «З мінулага... у гэты час» [3, с. 79] вяртаюцца і паўстаюць са старонак кнігі Міхась Стральцоў і Анатоль Сыс, Уладзімір Марук і Аркадзь Куляшоў, Барыс Бур'ян і Мікола Купрэеў, Іван Лагвіновіч і Уладзімір Караткевіч – праз іх імёны і ўчынкі, жэсты і словы, назвы прэцэдэнтных кніг або асобных твораў, цытаты з іх, пададзеныя ў якасці эпіграфаў або выкарыстаныя ў саміх тэкстах вершаў, але вылучаныя курсівам дзеля іх сэнсавага акцэнтавання. Так, вершу, прысвечанаму А. Сысу, папярэднічаюць яго радкі: «Мама, такога народзіць не кожная, / мама, / не перажывай!» [3, с. 82], У. Караткевічу – «На Беларусі Бог жыве!» [3, с. 92].

Багата ў вершах, прызначаных стварыць мемуарныя абліччы знаных беларусаў, і ўласна біблейскай сімволікі. У вершы-прысвячэнні Анатолю Сысу невыпадкава згадваецца Хрыстоў узрост («І зор над грудам – *"трыццаць тры"*...») [3, с. 83], упамінаюцца вобразы-матывы церняў і пекла, у чарговы раз мае месца алюзія на Кнігу Эклезіяста, як і ў вершы «Развітальнае», прысвечаным Уладзіміру Маруку; тут згаданая алюзію ўскладняецца іншай біблейскай сімволікай (апраметнай і брамы раю, Райскага сада, Эдэму). Апрача таго, у тэматычную палітру згаданых і іншых вершаў уплецена тэма слова, роднай мовы, напрыклад – у вершы, прысвечаным Уладзіміру Караткевічу:

Бог не жыве на Беларусі,
Але Ён любіць Беларусь.
Наш дух Яму ў нябёсах гусі,
Як дар зямны, перадаюць...
...Яго паўсюднасць страшыць нас,

таму, здымаючы пакровы
з грахоў сваіх у Судны час,
мы просім мацярынскай мовы... [3, с. 92].

Прыклады выкарыстання біблейскіх алюзіяў у цыкле «Мае» можна доўжыць. Так, тэма слова падкрэслена суадносіцца з тэмамі Прарокаў і Апосталаў, невыпадкава вобразы Апостала, Хрыстова вучня, прарока, празорцы ўбудаваныя ў вобразныя сістэмы многіх вершаў.

Звяртае на сябе ўвагу паэтава бачанне Бога – Ён у вершах Л. Галубовіча розны, і гэта, як ні парадаксальна, суадносіцца ў пэўным сэнсе з Бібліяй: нездарма Бог-Абсалют Старога Запавету

паўстае Богачалавекам у Новым Запавеце. У кнізе «З гэтага свету» Ён, з аднаго боку, – ірацыянальная сіла, ісціна і таямніца, неспасцігальная для недасканалага, незавершанага чалавека. Візіі такога Бога суправаджаюцца адпаведнай топікай. Прырода і чалавек, усе з'явы і лёсы ў свеце «з-пад Яго / апекі вымкнулі і ўлады» [3, с. 11]; Ён недасягальны ў сваёй «першароднай чысціні»; Яго «дзеі» і «дарогі» непадуладныя разуменню грэшнага чалавека, як бы апошні ні імкнуўся ўведаць Яго – «у твар, да ногця, да драбніцы»; «святшчэнны жэст Яго рукі» здольны вярнуць чалавека да веры ў выратавальную існасць Бога, Яго найвышэйшага Провіду.

З іншага боку, Бог і яго атачэнне праявіваюцца, прыземляюцца; Гасподзь не пазбягае зносінаў з апошнімі «шаленцамі без прытула» (зноў жа, гэта не супярэчыць Бібліі, бо не грэшнікі, а грахі ненавісныя Госпаду). І паяўляецца Ён у самых нечаканых месцах: вось Гасподзь ходзіць вясковым выганам; вось «золак зраселаму Богу» сцірае бачныя рысы (згадваецца С. Полацкі: «Хрыстос – раса нябесная...») [6, с. 375]; вось з Яго ўзыходжаннем «на пасады» «душу сваю знаходзяць / і нішкам моляцца Яму» няшчасныя насельнікі хутара Рай «бліз Мінска» – гаротніца Ларыска і яе «муж і сын – згрызот аскепкі» [3, с. 55]; вось «распнуты Хрыстос... / упарта чапляецца / за павучыну / жыцця» [3, с. 57] на покуці сіраты-хаты ў спусцелай вёсцы; а вось херувім у абліччы «бабыля вясковага, светлага і ўбогага» [3, с. 40] наглядае за дваром адзінатніцы Хрысціны...

Л. Галубовічу ўвогуле ўласціва заўважаць найважнае – у звыкла-будзённым, значнае – у нязначным, вялікае – у малым. Усё ва ўсім – вось яго канцэпцыя свету, бо дрэва і рыба, колас і птушка, «аслеплы крот», які капае зямлю, і чалавек, які яе засее, – складнікі аднаго адзінага, Богам створанага ўніверсуму. Гэтаксама, па прынцыпе «вялікае – у малым», ставіцца аўтар да Радзімы, любоў да якой лакалізуецца перадусім на роднай вёсцы Вароніна, на бацькоўскай хаце, на ўсім, што «кроўна знітаванае» з ім. Ва ўяўленні лірычнага героя Л. Галубовіча родная хата нясе на сабе водсвет біблейскага святла, дае адчуванне паяднанасці з зямлёй, сваёй у ёй укарэненасці, «чалавечага ўваскрашэння» [2, с. 76]. Дзеля наталення душы чакае ён сваёй сустрэчы з роднай вёскай, роднай хатай і – з мамай, Мамай, згадкі пра якую прасякаюць усю кнігу. Нездарма, як пісаў незабыўны У. Конан, «у народных уяўленнях гняздо, "родны кут", свая зямля – гэта жывыя сімвалы зямнога Раю» [5, с. 19]. Увогуле няма ў кнізе ніводнага канцэптуальнага вобраза, ніводнай значнай праблемы, якія так ці іначай не транспанаваліся б у парадыгму стасункаў чалавека з Богам.

Алюзіі надаюць творам Леаніда Галубовіча сэнсавую глыбіню і шматмернасць, прыўносяць у іх шкалу духоўных каштоўнасцяў, якія сёння, у наш «выстылы» час, асабліва неабходныя чалавеку.

Літаратура

1. Біблія: Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Запавету кананічныя ў беларускім перакладзе / пер. В. Сёмухі. – Duncanville, USA: World Wide Printing, 2002. – 1536 с.
2. Галубовіч Л. Зацемкі зь левай кішэні / Л. Галубовіч. – Менск: Беларускі гуманітарны адукацыйна-культурны цэнтр, 1998. – 219 с.
3. Галубовіч Л. З гэтага свету: Вершы пасля вершаў / Л. Галубовіч. – Мінск: Кнігазбор, 2012. – 108 с.
4. Заболоцкий Н. Избранные сочинения / Н. Заболоцкий. – Москва: Художеств. лит-ра, 1991. – 431 с.
5. Конан У. Біблейскія і хрысціянскія матывы ў беларускай літаратурнай традыцыі / У. Конан // Наша вера. – 1999. – № 4.
6. Полоцкий С. Вирши / С. Полоцкий. – Минск: Мастацкая літаратура, 1990. – 448 с.